

KARAMANLI AYNÎ VE DÎVÂNÎ'NDA HZ. ALİ MOTİFLERİ

Motifs Of Hz. Ali in Karamanlı Aynî Dîvânî

Gönül DELİCE¹

¹ Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TDE Ana Bilim Dalı, gonul_dlce@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-9756-9321.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.06.2023
Kabul/Accepted: 27.07.2023

DOI:10.20322/littera.1311757

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk edebiyatı, Karamanlı Aynî, Ehl-i beyt, Hz. Ali.

ÖZ

Hız. Peygamber'in neslini devam ettiren, ailesini ve ev halkını içine alan ehl-i beyt gerek kültür tarihimizde gerekse edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Ehl-i beyt, Hız. Peygamber'e duyulan bir bağlılığın sonucu olarak asırlar boyunca klasik Türk edebiyatında vazgeçilmez konulardan biri olmuştur. XV. yüzyılda yaşayan ve rindâne, âşıkâne, şûhâne bir tarzda şiirler kaleme alan Karamanlı Aynî'nin şiirlerinde de ehl-i beytin mühim fertlerinden biri olan Hız. Ali sevgisini ve bağlılığını görmekteyiz.

Hız. Ali, küçük yaşta itibaren Hız. Peygamber'den eğitim alarak onun yolundan gitmiş; ilmi, inancı, cesaret ve yiğitliği, velâyeti, imamlığı, fazileti, cömertliği, karakteri ve ahlakı gibi seçkin özellikleriyle İslam dünyasında ve edebiyatımızda örnek bir model olmuştur. Hız. Ali'yi sevip onun yolundan giden her kişi Tanrı'ya, Hız. Peygamber'e, Kur'an'a ve İslam'a can u gönülden bağlanan insan-ı kâmil görmüşlerdir. Karamanlı Aynî de Hız. Ali'nin bilinen birçok farklı özelliğini söz konusu ederek ona olan muhabbetini şiirlerinde dile getirmiştir. Bu çalışma ile Hız. Ali'nin Karamanlı Aynî Dîvânî'ndeki yeri tespit edilerek onun, şairin şiirlerine nasıl yansıdığı incelenmiştir.

ABSTRACT

The Ahl al-Bayt, who continue the Prophet's lineage and include his family and household, have an important place in both our cultural history and literature. Ahl al-Bayt has been one of the indispensable subjects in classical Turkish literature for centuries as a result of devotion to the Prophet. In the poems of Aynî of Karamanlı, who lived in the XV. th century and wrote poems in a rindâne, âşıkâne, şûhâne style, we see the love and devotion of Hız. Ali, one of the important members of Ahl al-Bayt.

Hız. Ali received education from the Prophet from an early age and followed in his footsteps; he became an exemplary model in the Islamic world and in our literature with his distinguished characteristics such as his knowledge, faith, courage and bravery, wilâyah, imamate, virtue, generosity, character and morality. Every person who loved Hazrat Ali and followed in his footsteps was seen as a human being who was devoted to God, the Prophet, the Qur'an and Islam. Aynî of Karamanlı also expressed his love for Hız. Ali in his poems by mentioning many different known characteristics of him.

In this study, the place of Hız. Ali in Karamanlı Aynî Dîvânî is determined and how he is reflected in the poet's poems is analyzed.

Keywords

Classical Turkish literature, Aynî of Karaman, Ahl al-Bayt, Hız. Ali

Atıf/Citation: Delice, G. (2023), "Karamanlı Aynî ve Dîvânî'nda Hız. Ali Motifleri", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/3, 477-503.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Gönül DELİCE, gonul_dlce@hotmail.com

GİRİŞ

1. KARAMANLI AYNÎ'NİN HAYATI, DÎVÂN'I VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı düşünülen Karamanlı Aynî'nin hangi tarihte doğduğu ve öldüğü, Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldiği bilinmemektedir. Biyografik kaynaklarda şairin adına rastlanılmamasını, hayatına dair bilgilerin ise şiirleri aracılığıyla elde edilmesini araştırmacılar, Karamanlı Aynî'nin Sultan Cem ile olan yakın dostluğu ve onun savunuculuğuna dayandırmaktadır. Aynî'nin bilinen tek eseri olan divanı kendisi hakkındaki yegane bilgi kaynağıdır. Eserde yer alan üç kasidenin başlığındaki ifadeler ve “Bende-i Şâh-ı Horasân iy mevâlî olmuşam; Tirmizîyem Husrev-i Hindûsîtânem ya kimem” (K. 55/58) ile “Kepenek geysel n'ola Aynî Hüseyin oğlu durur; Geydi çün kisvet idüp hâce-i Selmân kepenek” (G. 299/7) beyitleri şairin Türkistan'ın Tirmiz kasabasında doğduğunu, babasının adının da Hüseyin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte başında “evlâdühü” kaydı bulunan murabba şeklinde yazılmış mersiyesinin yedinci bendindeki “Fûrkât-i Sâlim yiterdi âdeme” mısraından Sâlim adlı bir oğula sahip olduğu da anlaşılmaktadır (Mermer 1997: 3-5, 218-219). Karamanlı Aynî'nin şiirlerinden yola çıkarak onun iyi bir öğrenim gördüğünü veya kendisini iyi yetiştirdiğini; sanatkârlığının yanında Arapça nahiv ilmi olan avâmil, mantık, astronomi ve eskilerin heyet ilmi dedikleri cifr ile ilgilendiğini söyleyen Mermer, (2020: 4,5) şairin bazı kasidelerinden (44, 45, 57, 58) ve iki terkib-bendinden (19, 23) örnek sunmaktadır. Bunlarla birlikte Aynî'nin Mevlânâ sevgisiyle 1439'dan önce Karaman'a geldiği, burada Şehzâde Mustafa'dan umduğunu bulamayıp devrin önemli bir ilim ve sanat merkezi olan Kastamonu'da yaşayan Şehzâde Cem'in yanına gittiği, üç yıl onun yanında kaldığı, daha sonra da Şehzâde Cem ile beraber Karaman'a tekrar döndüğü, müderrislik yaptığı, XV. yüzyıla kadar Osmanlı kültür coğrafyasında tasavvufun yaygınlaşmasında büyük rolü olan Hacı Bayram'ın müritlerinden olduğu, Müştâk adlı bir şeyhe intisap ettiği de şiirlerinden elde edilen dikkate değer bilgiler arasındadır. Ayrıca Şafîi olduğu söylenmekle birlikte Şîi-Caferî (Horata 2000: 96) mezhebine bağlılığı da şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Eserde Karaman ve Konya dışında Ermenek, Elmalı, Kastamonu, Sinop ve Antalya (Atalya) gibi şehir adlarının yer alması şairin bu yerleri gördüğü ve buralarda bir müddet kalmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu fikri onaylayan Mermer, (2020: 6) Aynî'nin hayatının sonuna dek Karaman Beyliği sınırları içinde yaşadığını belirtmektedir. Aynî'nin yaşam macerası son Karaman Beyi Kâsım (1474-1481) ve Osmanlı tahtına oturma mücadelesi veren Karaman Valisi Cem Sultan'ın (ö. 1495) yakın çevresinde geçmiştir. Şair, Fâtih'in şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde Cem Sultan taraftarları arasında yer almış, Cem'in Anadolu'dan ayrılmasından dolayı bu ayrılığın acılarını dile getiren şiirler kaleme almıştır. *Dîvân*'ındaki tarihlerin sonuncusu 1490 olmakla birlikte şehzâdenin ölümünden bahseden bir şiirin yer almaması Aynî'nin muhtemel ölüm tarihinin Cem Sultan'dan önce olduğunu ve 1490-1494 yılları arasına denk düştüğünü göstermektedir (Ünver 1991: 273, Mermer 2020: 4-7).

Aynî'nin bilinen tek eseri *Dîvân*'ıdır. Eserin tek nüshası “Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Kitaplığı 2425”te *Aynî-i Kadîm Dîvânı* adıyla kayıtlıdır. Eser içerisinde 58 kaside, 512 gazel, 136 muamma (6'sı Arapça, 103'ü Farsça, 27'si Türkçe) yer almaktadır. *Dîvân*, Ahmet Mermer tarafından yayımlanmıştır.

Aynî, Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazabilecek ölçüde iyi bilen; mantık, cifr ve astronomi gibi değişik ilimlerle ilgilenen çok yönlü bir şair olup kendi şiirlerini “rengîn-elfâz”, “şîrîn-elfâz”, “hayâl-engîz” olarak nitelendirmiştir. Gazellerinde rindâne, âşıkâne, şûhâne bir tarzı tercih etmiştir. Kimi şiirlerinde Mevlânâ'yı övmüş olsa da kendisinde Mevlevîlik tesiri azdır. Aynî'nin şiirleri nazım tekniği açısından kusursuz değildir. Yer yer aruz hataları bulunmakla birlikte şair, kafiyelerin çeşitli olmasına ve redif kullanmaya özen göstermiştir. Ayrıca konuşma dilinden uzaklaşmamış, ikilemelerden, deyimlerden ve ünlemlerden faydalanmış; özellikle musammat gazellerinde ve murabbalarında halk söyleyişlerine daha fazla yer vermiştir (Kesik 2020).

2. KARAMANLI AYNÎ DÎVÂN'I'NDA HZ. ALİ'YE DAİR MOTİFLER

Hız. Peygamber'in amcasının oğlu, damadı ve ehl-i beytten biri olan Hız. Ali; klasik Türk edebiyatının muhtevasını teşkil eden temel isimlerden biri olmuştur. Hayatının önemli bir kısmını Hız. Peygamber ile geçirmiş, onun evinde ve terbiyesi altında yetişmiştir. Kur'ân, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle adından söz ettirmiş, Kur'ân hükümlerine uymuş ve yaşamını Hız. Peygamber'in sünnetine göre düzenlemiştir. Fikirlerine her zaman başvurulan ve isabetli hükümler veren Hız. Ali; dinî ilimler konusundaki derin bilgisiyle kendini kabul ettirmiş birisidir. Hemen hemen tüm savaflara katılmış, bu savaflarda nesilden nesle aktarılagelen büyük zaferler göstererek kahramanlığın simgesi haline gelmiştir.

Karamanlı Aynî de Hız. Peygamber'e ve onun ehl-i beytine yani aile fertlerine olan bağıllığı ve sevgiyi *Dîvân'*ında yer alan çeşitli gazel ve kasidelerde işlemiştir. Hız. Ali, Aynî'nin şiirlerinde bazen Hız. Peygamber ile bazen Hız. Fâtıma ile bazen üç halifeyle veya on iki imama birlikte konu edilerek övgüye mazhar olmuştur. O; beğenilmiş, seçilmiş anlamlarına karşılık gelen “Murtazâ”; aslan, cesur anlamına gelen “Haydar”; toprağın babası, toprağa bulanmış kimse anlamında “Ebû Türâb” gibi lakap ve sıfatlarla Aynî'nin şiirlerine ilham kaynağı hâline gelmiştir. Bunun yanı sıra Hız. Ali; ilim ve irfana çok önem vererek “ilim şehrinin kapısı” olarak nitelendirilmiştir. O, velâyet sahibi ve velîlerin efendisidir. İslam dininin yayılmasında göstermiş olduğu çabası, mertlik ve yiğitliği, kahramanlığı gibi vasıfları anlatılırken meşhur kılıcı Zülfikâr ve bineği Düldül de anılmıştır. Dinî-tasavvufi konular içerisinde hakkında ayet inen ve birçok hadise konu olan Hız. Ali, cennette Kevser şerbetinin dağıtıcısı olarak da şairin şiirlerinde yer almıştır. Karamanlı Aynî Hız. Ali'yi seçkin kişiliği, ahlakı ve cömertliği ile sevlmeye en layık olarak görmektedir.

Çalışmamıza konu olan Hız. Ali, Aynî'nin *Dîvân'*ından alınan şiirler üzerinden “Âl-i İmrân Suresi”, “Düldül”, “Ebû Türâb”, “Haydar”, “İlim”, “Kasîmü'l- Cenneti Ve'n-Nâr”, “Kevser Sâkîsi/ Havz-ı Kevser”, “Lahmüke Lahmî”, “Murtazâ”, “Müminlerin Emiri”, “Necef”, “Seyenceli (Nâdı Ali)”, “Velâyeti/Velîliği”, “Zülfikâr”, “Hız. Ali Sırrı”, “Hız. Ali Muhabbeti ve Hız. Ali'den Medet” ve “Hız. Ali'ye ve Ailesine Düşman Olanlar” başlıkları adı altında incelenecektir.

2.1. Âl-i İmrân Suresi

Kur'ân-ı Kerîm'in üçüncü suresi olup 200 ayettir. Medine devrinde nazil olan sure, ismini otuz üçüncü ayette yer alan "âle İmrâne" ifadesinden almaktadır. "Âl"; "aile, sülâle, akraba, hânedan" anlamlarında olup "peygamberlerin ümmeti, hükümdarların sadık tebaa ve has kulları" anlamına da gelmektedir. "İmrân" ise özel bir addır. Kaynaklarda iki ayrı İmrân'dan söz edilmekte olup ilki Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'un babası, ikincisi ise Hz. Meryem'in babasıdır (Işık 1989: 307).

Bu sure ile Hz. Ali arasında doğrudan bir ilgi kurabilmek mümkün olmasa da Bektaşî çevreleri bu hususu delillere dayandırmaktadır. Buharî'de Hz. Ali'nin Âl-i İmrân olarak adlandırılmasını sağlayabilecek bir hadis mevcuttur. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Ali ile kendi arasındaki yakınlığı Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'un yakınlığına benzetmektedir. Hz. Mûsâ ile Hârûn, İmrân'ın oğulları olduğuna göre Hz. Ali'nin de İmrân soyundan geldiğini ifade etmektedir. Karamanlı Aynî de "Hz. Ali'nin atasının adı muhakkak İmrân'dır; Âl-i İmrân suresi onun hakkında inmiştir" diyerek bu rivayete hatırlatma yapmaktadır:

Alfînün atası adı muhakkak bil ki imrândur

Anun hakkında münzeldür bilürsen Âl-i İmrânı (Kaside 57/101)

2.2. Düldül

Düldül, Mısır Hükümdarı Mukavkıs'ın, hicretin 6. yılında (627) Hz. Peygamber'e gönderdiği değerli hediyeler arasında yer alan katırdır. Bu katıra hızlı yürüyüşü ve çevikliği dolayısıyla "kirpi" anlamında Düldül ismi verilmiştir. Boz renkli katırın erkek veya dişi oluşu konusunda kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Konuyla ilgili Türkçe literatürün hemen hepsinde "beyaz renkli dişi katır" ifadesi kullanılmışsa da Arapça kaynaklardaki rivayetlerde Düldül'ün erkek olduğu ifade edilmiştir (Yardım 1994: 20). Hz. Ali'nin savaşlarda ve özellikle savaş başlamadan önce yapılan mübarezelerde düşmanlarını kılıcı Zülfikâr ve bineği Düldül'ün de maharetiyle alt ettiği belirtilir. Dolayısıyla edebî metinlerde Hz. Ali'ye ait "Zülfikâr" adlı kılıç ile meşhur "Düldül" âdeta ayrılmaz birer parçadır (Uzun 1994: 20-21).

Şiirlerinde genellikle Hz. Ali neslinden geldiğini belirten Karamanlı Aynî, Hz. Ali'ye olan derin sevgi ve muhabbeti dile getirirken birden fazla unsuru bir arada kullanmaktadır. O, Hz. Ali'ye Tanrı tarafından bahşedilen, Hz. Peygamber'in bile sahip olmadığı çok değerli beş güzellikten bahsetmektedir. Bunlar Hz. Ali'nin eşi Hz. Fâtıma, atı Düldül, kılıcı Zülfikâr, kıymetlileri Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'dır. Üçüncü beyitte de Türk kültüründe yer alan "at, avrat, silah" motifine yer vererek aslında Hz. Ali'nin dışında bu üç unsurdan dünyada vefa gören olmadığını belirtmektedir:

Biş ihsân virdi mahlûkun birine virmedi Allâh

Muhammed virmedi didi bana dahı ol ihsânı

Biri Zehrâ biri Düldül biri hem Zülfekâr oldı
Biri mesmûmıdur anun biri mazlûm u atşânı

Kılınç u at u avratdan Alîden gayrı âlemde
Vefâ bulmadı çü çekdi cefâ vü cevır ü hicrânı (Kaside 57/102,103,104)

Hz. Ali; Düldül'ün komutanı, Hz. Betül'ün eşi ve Zülfikâr'ın sahibidir:

Düldül'ün mîri Betül'ün hem-seri
Zü'l-fekârun sâhibi vü zü'l-atâ (Kaside 6/6)

2.3. Ebû Tûrâb

Ebû Tûrâb, Hz. Ali'nin künyelerinden biri olup “toprağın babası, toprağa bulanmış kimse” anlamına gelmektedir. Buhârî'den nakledilen bir rivayete göre bir gün Hz. Peygamber, kızı Fâtıma'nın evine gelir ve Ali'yi göremeyince “Amcanın oğlu nerde?” diye kızına sorar. Hz. Fâtıma, “Birbirimize biraz kızdık, kalkıp gitti” diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de bir kişiden Hz. Ali'nin nerede olduğunu öğrenmesini ister ve onun mescitte yattığı söylenir. Daha sonra Hz. Peygamber mescide gider ve Hz. Ali'yi uyumuş, sırtından ridâsı (örtü) düşmüş, vücudu toza toprağa bulaşmış vaziyette görür. Sonra eliyle tozu toprağı silip “Kalk ey Ebâ-Tûrâb, kalk ey Ebâ-Tûrâb” diye hitap eder. Başka bir hikâyeye göre ise Hz. Peygamber Uşeyre Savaşı'nda Hz. Ali'yi toprağa uzanmış, tozlara bulanmış, yatıyor görür ve “Kalk otur, Ebâ-Tûrâb” diye buyurur (Gölpınarlı 2019: 18-19; Kandemir 1994: 243). Hz. Ali'nin Ebû Tûrâb hitabından çok hoşlanmadığını düşünen düşmanlarının ona bu şekilde seslendikleri, fakat Hz. Ali'ye bu künyeyi Hz. Peygamber verdiği için dolayı kendisinin bu künyeden onur duyduğu, çok memnun olduğu zikredilmektedir (Gökbel 2019: 254).

Aynî, Hz. Ali'nin bilindik künyelerinden biri olan Ebû Tûrâb'ı kullanarak Hz. Ali neslinden geldiğini belirtmektedir:

Bû-Tûrâb atandur u Zehrâ anan
Kardaşun şüppeyr ü sen şeppe Hasan (Kaside 12/3)

Ben kimem bil nâlık ibn-i Bû Tûrâbem ceddüm ol
Nutkum oldur söyler ol bana lisânem yâ kimem (Kaside 55/51)

2.4. Haydar

Haydar, Hayder veya Haydere, Hz. Ali'nin lakaplarından biri olup “arслан”, “cesur”, “yürekli” gibi anlamlara gelmektedir. Fakat Haydar'ın Hz. Ali'nin adı mı yoksa lakabı mı olduğu hususunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte genellikle Hz. Ali'nin lakabı olarak kabul edilir. Rivayete göre annesi Fâtıma, Hz. Ali'yi dünyaya getirdiğinde babası Ebû Tâlib uzaklardadır. Bunun üzerine Hz. Fâtıma oğluna, babasının adı olan Esed ismini

verir (Esed Arapçada “arşlan” anlamına gelmektedir). Ebû Tâlib ise döndüğü zaman bu ismi beğenmez ve Ali adını takar. Başka bir rivayete göre de Hz. Fâtıma, oğluna Haydar adını verir. Mesela Hz. Ali, Hayber Savaşı'nda ünlü savaşçı Merhab ile karşılaştığında Merhab bir şiir ile Hz. Ali'ye meydan okur. Hz. Ali de ona karşılık verir ve şiir içerisinde “Benem ol merd-i meydân-ı şecâat kudret-i Bârî, Anam ilhâm-ı Hak'la kıldı ismim Hayder-i Saf-der” diyerek annesinin Hak'tan aldığı ilham ile kendisine “Haydere” adını verdiğini ifade eder (Gölpınarlı 2019: 44; DİA 1998: 24; Gökbel 2019: 374-375).

Aynı şekilde “savaşta döne döne saldıran” anlamında bir sıfat olan “Kerrâr” da Hz. Ali'yi tanımlamaktadır. Karamanlı Aynî bazen Haydar bazen de Kerrâr ibarelerine şiirlerinde yer vererek Hz. Ali'nin cesaretine, gücüne, yiğitliğine ve kuvvetine hatırlatma yapmaktadır.

Aynî, Yezîd'in karşısında Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr gibi durduğunu ve Şâh-ı Kerrâr olan Hz. Ali'nin belindeki hançer olduğunu dile getirerek Yezîd ve soyunun Hz. Peygamber evladına yaptıkları zulme vurgu yapmaktadır:

Zü'l-fekârem her Yezîdün farkına
Şâh-ı Kerrârın belinden hançerem (Kaside 17/4)

“Haydar dilinden söylerim” ifadesiyle şair, sözlerinin sonsuz bir hayat bağışladığını dile getirmektedir:

Bu hayât-ı câvidânî sözlerin
Dinlegil Haydar dilinden söylerem (Kaside 17/41)

Bir diğer beyitte ise Aynî; “Vâris ü vâlî vasî Haydar durur” sözleriyle Hz. Ali'nin peygamber vârisi olduğunu ifade etmiştir:

Vâris ü vâlî vasî Haydar durur
İbni ammî Mustafâ vü bu'l-vefâ (Kaside 6/4)

Şair, “Haydar Ali'nin devrânı mukarrer olsun!” diyerek Hz. Ali'ye duada bulunmuştur:

Mu'ayyen tâ olur devri medârında bu ecrâmun
İlâhî Haydar Alî'nün mukarrar ola devrânı (Kaside 57/127)

Seher Abdal, “*Velâyetnâme-i Ali Kerrema'llâhu Vecchê Deşt-i Erzene*” adlı eserinde Selmân-ı Fârisî'nin dilinden Hz. Ali'nin Selmân-ı Fârisî'yi düştüğü zor durumdan kurtarışını anlatmaktadır: Hz. Ali on yaşındayken Hz. Peygamber'in sırtına basarak Lât'ı Kâbe'den uzaklaştırıp Bilal'den Kâbe damına çıkmasını ister. Müşrikler salâyı duyduğunda kılıçlarını çekip toplanırlar. Bunun üzerine Hz. Ali, Zülfikâr kılıcıyla hepsini öldürür ve putları parçalar. Bir gün Selmân-ı Fârisî, hırkasını teyellerken Hz. Ali yediği hurma çekirdeğini ona atar ve Selmân-ı Fârisî de 330 yaşında bir ihtiyara bunu yapmasından dolayı öfke duyar. Çocuk yerine konulmaktan hoşlanmayan Hz. Ali, Selmân-ı Fârisî'ye Erzene'de arslandan kendisinin onu kurtardığını hatırlatması üzerine Selmân-ı Fârisî bu

olayı Hz. Ali'den duymak ister. Hz. Ali de kanıtlamak amacıyla bu olaydan sonra Selmân-ı Fârisî'nin kendisine verdiği çiçekleri çıkarıp gösterir. Şaşkınlığını gizlemeyen Selmân, Hz. Ali'den özür diler. O anda gaipten gelen bir ses, Selmân'dan bu durumu Hz. Peygamber'e anlatmasını ister ve Selmân anlatmaya başlar. Selmân'ın ailesi Yahudi'dir ve kendisi Hristiyanlığı tercih edince babası da onun ölmesini diler. Onu Fars diyarında "Deşt-i Erzene" adıyla bilinen yere gönderir. Çünkü Deşt-i Erzene'de yaşayan arslan, gelen herkesi parçalayıp öldürmektedir. Selmân orada uyuyakalır ve uyandığında gusledip namaz kılmak için etrafta bulunan çeşmeye gidip kıyafetlerini çıkararak suya girer. O anda ormandan bir arslan gelir ve Selmân'ın giysilerinin üzerine oturur. Çıplak bir halde suyun içerisinde kalır ve Allah'tan yardım ister. Bu sırada başında bir sarık, sırtında kırmızı kaftan olan bir atlı gelerek elindeki heybetli kılıçla arslanı ikiye böler. Arslandan kurtulan Selmân; menekşe, nesrin ve nergisten oluşan bir deste yaban gülü göl kıyısından toplayıp "Ey şah, senin kölen olayım, ömrüm sana feda olsun" diyerek atlıya sunar. Atlı ansızın ortadan kaybolur ve bir daha onu göremez. Selmân-ı Fârisî, bu olayın 330 yıl önce olduğunu ve daha önce kimseye anlatmadığını Hz. Peygamber'e belirtir. Böylelikle nergisler ile yıllar önce gerçekleşen olayda Selmân-ı Fârisî, kurtarıcısının da Hz. Ali olduğunu öğrenmiş olur (Harmancı 2022: 100-101).

Hadislere ve rivayetlere konu olan, ehl-i beytten sayılan, ilme olan düşkünlüğü ve hendek kazılması fikrini ortaya koymasıyla hafızalara kazınan, Hz. Peygamber'e ve sünnetine bağlılığı ile bilinen Selmân-ı Fârisî; Karamanlı Aynî'nin şiirinde Hz. Ali ile Deşt-i Erzene'de yaşadığı hikâyeye söz konusu olmaktadır. Aynî hem dünyadaki herkesin hem de Selmân'ın hayatını kurtaran kişinin Hz. Ali olduğunu ifade etmektedir:

Alfîdür kurtaran şeksüz cihân halkını havfinden
Bilürsün Deşt-i Erzende Alfîkurtardı Selmânı (Kaside 57/119)

2.5. İlim

Çocukluğundan başlayarak yirmi küsur sene boyunca Hz. Muhammed'in yakınında bulunan Hz. Ali; *Kur'ân*, hadis ve özellikle de fıkıh alanındaki engin bilgileriyle kendini kabul ettirmiş biridir. Rivayet ettiği hadislerin çoğu fıkhi konulara dair olup bunları Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Fâtıma'dan duymuştur. "Kur'ân-ı nâtık" yani "konuşan Kur'ân" sıfatına mazhar olan ve insanlara özellikle "selûnî/bana sorunuz" diyerek Kur'ân hakkındaki derin bilgisinden yararlanmak isteyenleri kendisine soru sormaya teşvik etmiştir. O, "Sorunuz, bana Allah'ın kitabından sorunuz! Vallahi, Allah'ın kitabından hiçbir ayet yoktur ki, ben onun gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı inmiş olduğunu bilmeyeyim" sözüyle ayetlerin nerede ve ne zaman indiğini çok iyi bildiğini belirtmiştir (Kandemir 1989: 375; Güftâ 2002: 77; Sarıkaya 2004: 207).

Karamanlı Aynî, Hz. Ali'nin "selûnî" sözünü iktibas ederek onun ilimdeki derin bilgisine hatırlatma yapmaktadır. Şair "selûnî"yi, kaynağının Hz. Ali olan ve sürekli akan bir çeşmeye benzetmekte, bu çeşmeden de ölümsüzlük suyu aktığını ifade etmektedir. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa da bu sudan içmişlerdir:

Selûnî çeşmesin işte iç andan âb-ı hayvânı
Ki içdi Meryem ü İsa Alfîdür ayn-ı selvânî (Kaside 57/97)

Hız. Muhammed'in Hz. Ali hakkında söylediği Şu sözü de onun ilminin derinliğinin en büyük delili sayılmaktadır: "Ben ilim Őehriyim, Ali onun kapısıdır. İlim isteyen kimse, onun kapısına gitsin" (Uyar 2018: 52). Karamanlı Aynî de Şiirlerinde bu hadise yer vererek hem Hz. Muhammed'e hem de Hz. Ali'ye olan bağlılığını ve muhabbetini dile getirmektedir. Şair, Hz. Peygamber'e Hz. Ali kapısından varmakta ve bu ilim Şehrinde kendisinin de kapıcı olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'e ulaŐmak isteyen Hz. Ali'nin kapısından geçmelidir, ikisi birbirinden ayrı olarak düşünülmemelidir:

Dâr-ı hikmet Mustafâdur Murtazâ bâbı anun
Ol kapuda ben mukîm-i âstânem ya kimem (Kaside 55/65)

Ceddüm oldı çünkü Őehr-i ilme der
Őimdi ol Őehrün derinde bendenem (Kaside 17/21)

Muhammed kapısı girçek Alîdür var dâd iste
Eyâ mazlûm ol yirde bulursın emn ü emânı (Kaside 57/118)

Nebî hikmetde olmuŐdur Medîne
Bilürsün Őübhesüz bâb-ı Alîdür (Kaside 15/5)

Ebû Cehil, Hz. Muhammed'in ve İslam'ın azılı düşmanlarından biri olup Hz. Peygamber'in davetine baŐından beri karşı çıkmıŐ, Kur'ân ayetlerini yalanlamıŐ ve Müslümanlar aleyhinde yapılan her komploda yer almıştır. Hatta Hz. Peygamber, bir gün Kâbe'de namaz kılarken üzerine deve leŐi dahi attırmıŐ; başka bir gün de Safâ tepesinde bulunduğu sırada Hz. Peygamber hakkında kötü söz söylemiŐtir (Kapar 1994: 117-118). Karamanlı Aynî de Şiirinde "ilmin babası" Hz. Ali ile "cehaletin babası" Ebû Cehil arasında bir zıtlık ilgisi kurmaktadır. Hz. Ali'yi sevmeyen her kişi Şairin gözünde "ebu cehil karpuzu" adıyla bilinen zehirli ve acı bir meyvesi olan hanzal konumundadır. Hz. Peygamber'in, "Hoş bir sözün misali kökü sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. İŞte o hurma ağacıdır. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden koparılmıŐ istikrârsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir" diye buyurduktan sonra da: "İŞte bu ağaç da hanzal (Ebû Cehil karpuzu) dır" dediği de rivayetler arasında yer almaktadır (Yücer, Küçük 2019: 17).

Ebu'l-ilm u Alîyi sevemeyen
Ebû-Cehl-i cihânun hanzelidür (Kaside 15/20)

2.6. Kasîmü'l-Cenneti Ve'n-Nâr

Kimlerin cehenneme girebileceğini kararlaŐtıran kişi anlamına gelen "kasîmü'n-nâr" (cehennemin taksim edicisi) Hz. Ali için kullanılmaktadır. Ahmed b. Hanbel'e, Hz. Ali'nin "kasîmü'n-nâr" olduğuna dair rivayet sorulduğunda

o, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye "Seni seven mümin, sana buğz eden münafıktır" buyurduğunu hatırlattıktan sonra onun da "Hz. Ali'yi sevenler cennete, sevmeyenler cehenneme gidecekse Hz. Ali de "kasîmü'n-nâr", yani cehennemin taksim edicisi değil midir?" şeklinde açıklama yaptığı; bazı rivayetlere göre ise Hz. Ali'nin, "Bu benimdir, bu senindir diyerek cehenneme girenleri taksim ederim"; kimi rivayetlerde de "Ben cehennemin taksim edicisiyim" dediği nakledilmektedir (Sarıkaya 2004: 205). Cehenneme girecekleri belirlemek aynı zamanda cennette kalacakları tayin etmek anlamına da gelmektedir. Tüm bu rivayetler neticesinde Hz. Ali'nin Hak katındaki derecesinin yüksekliğini gösterdiği ve yine bu sebeple ona muhabbeti amir olduğu anlaşılmaktadır (Soyyer 2019: 251).

Karamanlı Aynî de cehennemin kendisi olan Ebû Leheb ile cennet ve cehenneme girecek kişileri belirleyen Hz. Ali'ye telmihte bulunmaktadır. Ebû Leheb'in de asıl isminin Ebû Utbe olmasına rağmen babası ona, güzelliği sebebiyle ateş gibi parladığı ya da öfkelenildiği zaman yanakları kızardığı için "Ebû Leheb" (alev babası) adını vermiştir. Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in amcası olduğu hâlde sözlerini yalanlamaya çalışan, kavmini birbirine düşürdüğünü iddia ederek sözlerine güvenilmemesi gerektiği konusunda iftirada bulunan en azılı düşmanlarından biridir (Kapar 1994: 178-179).

Leheb babasına uyma mağaza'llâh di iy oğlan

Kasîmü'n-nârî ve'l-cennet Alîdür ol durur ta'vîz (Tercî-i bend 56, XII/ 6)

2.7. Kevser Sâkisi/Havz-ı Kevser

Kevser; Hz. Peygamber'e ayrılan, tüm cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağını veya nehri ifade etmekte olup Kur'ân'ı Kerim'de aynı isimli bir surenin adıdır (Kevser, 108/1-3). Kevser kelimesine "Hz. Peygamber'e cennette bahşedilen nehir" anlamı verildiği gibi daha yaygın olarak ona sunulan nübüvvet, hikmet, ilim, çok sayıda ümmet, tevhit vb. manevi nimetler şeklinde de yorumlanmaktadır. Ayrıca muhtelif rivayetlerde söz konusu Kevser suyunun süttten veya kardan beyaz, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak, kokusunun miskten güzel, baldan tatlı olup türlü türlü meyveleriyle altın dallı ağacının bulunduğu; altın ve gümüşten kanallar ve su yollarında incilerin olduğu; oradan bir kez içenin bir daha susamayacağı; yüzünün ebediyen kararmayacağı; boyunun Mekke ile Yemen; eninin de Safa ile Aden arası kadar olacağı yer almaktadır (Pala 2020: 546-549).

Kevser, klasik Türk edebiyatında daha çok cennet şarabı ile ele alınmakta ve Hz. Peygamber, bu Kevser havuzunun sakisi olarak tasvir edilmektedir. Bununla birlikte Kevser doğrudan veya dolaylı olarak Hz. Ali ile de eşit tutulmaktadır. Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile ilgili "Kıyamet günü Ali b. Ebû Tâlib benim havuzumun sahibidir" ve "Ali, havuzumun başında duracak ve ümmetimden onu tanıyanlara bu havuzdan içirecektir" dediğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Hatta Hz. Ali'nin "havz-ı Kevser başına gelen ilk kişi" olacağı da rivayetler arasındadır (Sarıkaya 2004: 182).

Şair Hz. Ali'yi Kevser suyunun dağıtıcısı, Hz. Peygamber'i ise âlemlere rahmet olarak nitelendirmektedir:

Şol Murtazâ-yı sâkî-i Kevser hakı için
Şol âlemîne rahmet olan Mustafâ hakı (Terkîb-bend 43, VII/ 8)

Senden artuk sâkî-i Kevser mi var
Sendedür mâ'-i mu'în yâ Murtazâ (Kaside 11/7)

Karamanlı Aynî, sevgilinin bulunduğu mekânı cennet olarak betimlemekte ve bu yerde herkesin Kevser içtiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Haydar'ın neslinden gelenlerin de bu şerbeti içmesine şaşkırmamak gerekir. Karamanlı Aynî de Hz. Ali neslinden gelir ve Kevser'i hak etmiştir:

Cennet-i kûyunda Kevser içdiler iller kamu
İy alâ dil n'ola içse nesl-i Haydar şerbetün (Kaside 20/22)

Başka bir şiirinde şair, sufiye seslenerek Hz. Ali'ye mensup olmasını ve o Kevser'den içmesini dile getirmekte; kendisini de o Kevser'i dağıtanın elindeki kadeh olarak tanımlamaktadır:

Sûfiyâ gel Haydarî ol kevser iç
Sâkî-i kevser elinde sâgaram (Kaside 17/10)

Aynî, Haydar-ı Kerrâr'ı saki olarak nitelendirip onun elindeki bade ile Kevser şerbeti arasında ilgi kurmuştur. Beyitte zahide seslenen şair, Haydar'ın elindeki badeyi içmesi gerektiğini söylemektedir:

Zâhidâ gel sâkî-i Haydar elinden bâde iç
Şerbet-i Kevser durur humlarda bu cûş itmedi (Gazel 490/2)

Bu gün demdür elüm dut iy Ali-nâm
Ki yarın içesin Haydar ayağın (Kaside 37/13)

Şair, beyitlerde sevgiliye de seslenerek onun dudağını Kevser şarabına benzetmektedir:

İy alâ dil yüzünün cennetine baksa gözüm
Lebünün Haydarını sâkî(-i) Kevser görürem (Gazel 322/5)

Lebünün Haydarıdur sâkî-i Kevser dilüme
Suver ol teşne-dili âb-ı zülâl ile Alî (Gazel 506/2)

2.8. Lahmüke Lahmî

Hız. Peygamber'in Hz. Ali için söylediği kabul edilen "lahmüke lahmî" anlayışı birçok kaynakta geçmekle birlikte en açık şekilde *İmam Câfer Sâdik Buyruğu*'nda ortaya konmuştur. Bu esere göre Hz. Muhammed miraç dönüşü kırklar cemine katılıp eve döndükten sonra sahabeleri Hz. Peygamber'i ziyarete gelir ve Tanrı'nın neler bildirdiğini sorarlar. Hz. Peygamber de Tanrı'nın sırrının dil ile ikrar, kalp ile tasdik etmek, inanıp iman getirmek olan hakikat olduğunu, bunun için gönüllü olarak bir pîre teslim olmaları gerektiğini buyurur. Bunun üzerine sahabe, hakikati kabul etmek istediklerini, Hz. Peygamber'in hakikati açıklamalarını ister. Daha sonra Cebrail, Tanrı'nın Hz. Ali'yi vasiyet etmesini istediğini bildirir. Fakat Hz. Peygamber ilk önce bunu yapmaktan kaçınır ve "Minber yok" der. Bu olay üç defa tekrarlandıktan sonra deve palanından bir minber yapılır, Hz. Peygamber o minber üzerine çıkarak bir hutbe okur ve şunları söyler: "Ey inananlar; hakikat Şâh-ı Merdân Ali hakkında geldi, varın Hz. Ali'ye iradet getirin". Peygamber bunları söylerken Hz. Ali'nin elini tutup onu da minber üzerine çıkarır. Kuşağını açar ve Ali'yi bağrına basar. İki bir gömleğe girip aynı yakadan baş gösterirler yani bir gövde iki baş gözükür. Bundan sonra Hz. Peygamber, "Senin kanın benim kanım, senin etin benim etim, senin vücudun benim vücudum, senin ruhun benim ruhum, senin canın benim canımdır" anlamındaki "Cismuke cismî, lahmuke lahmî, demuke demî, nefsûke nefsi" hadisini okur. Bu durumu izleyen sahabeler bu sözleri duyunca şaşırır ve içlerinden biri hasetle şöyle der: "Ey Tanrı'nın elçisi, kutsal gömleğinizi çıkarın, bir de biz görelim!" Bunun üzerine Hz. Peygamber gömleği çıkarır ve oradakiler velî-nebî'nin iki olan cisimlerinin bir olduğunu görürler. Bu anlayış kimi gruplar tarafından Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'ye "lahmüke lahmî/etin etimdir" derken akrabalıklarını ve kardeşliklerini; "cismuke cismî/bedenin bedenimdir" derken amcaoğlu olduklarını; "demuke demî/kanın kanımdır" derken bütün ruhların kandan yaratılmış olduklarını; "rûhuke rûhî/ruhun ruhumdur" derken ruhu olan Hz. Fâtıma'yı onunla evlendirmesini, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i kastetmiştir" şeklinde yorumlanır (Yakar 2011: 70-72).

Karamanlı Aynî, şiirlerinde Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin yakınlığını ifade eden bu rivayetin tamamına telmihte bulunmaktadır:

Muhammed cânı vü cismi Alî cânı durur cismi
Eti anun eti oldu dahı kanı anun kanı (Kaside 57/94)

Senündür gözlerüm nûrı senündür sînemün sûrı
Senündür bağrumın kanı senündür cismimün cânı (Kaside 57/121)

Didi cânun cânım u cismün dahı
Rahmeten li'l-âlemîn yâ Murtazâ (Kaside 11/5)

2.9. Murtazâ

Hız. Peygamber, savaş sebebi ile Medine'den her ayrılışında, birini kendine vekil olarak bırakır. Tebük Savaşı'nda da Medine'de görevli olarak Muhammed b. Mesleme'yi; halkı ve onların işleriyle meşgul olmak için ise Hz. Ali'yi vazifelendirir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in katıldığı tüm seferlerde bulunan Hz. Ali de Medine'de kalmaktansa orduyla sefere çıkmak ister ve Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın elçisi beni kadınlarla çocuklara mı halife bırakıyorsun?" diyerek savaşa katılma isteğini dile getirir. Bu itiraza karşılık Hz. Peygamber, "Sen bana, Mûsâ'ya göre Hârûn menzilesinde/makamında olmaya razı değil misin?"; bir başka nakle göre "Amcamın oğlu Ali, bana Mûsâ'nın kardeşi Hârûn makamındadır"; bir başka rivayette ise "şu kadar var ki, benden sonra nebi yoktur" şeklinde cevap verir. Hz. Ali de "Razı oldum, razı oldum" der ve Tanrı rızasını kazanmış anlamına gelen "Murtazâ" lakabıyla anılır. Hz. Peygamber aslında Hz. Ali'ye şunu söylemek istiyordu: "Seni savaştan geri bırakmam için üzölme! Musa nasıl Tur Dağı'na çıkınca kardeşi Harun'u, inananları kötölüklere sapmaktan engellesin, kendisi gibi iyilikte tutsun diye bir veziri, halefi ve vekili olarak görevlendirmişti. Ben de seni böyle görevlendiriyorum. Onun görevi ne kadar önemliyse seninki de öyle önemlidir" (Gölpınarlı 2019: 18; Sarıcık 2013: 468-469).

Karamanlı Aynî, birinci mısradâ Murtazâ; ikinci mısradâ ise Haydar lakaplarına yer vererek hem Hz. Ali soyundan geldiğini hem de Hz. Ali'ye vâris olduğunu ifade etmektedir:

Murtazâyâ vârisem sâ'at ile

Vâris ibni Hâris ibni Haydarem (Kaside 17/24)

Sîmurg; Kafdağı'nda yaşadığı varsayılan renkli tüylü, yüzü insana benzeyen, asla yere konmayıp yüksek yerlerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alâmet bulunduran diğer bir adıyla Anka olarak bilinen birçok efsane ve hikâyelerde adına sık rastladığımız bir kuştur (Pala 2020: 24). Karamanlı Aynî de bu kuşun Murtazâ'nın sırrı olduğunu ifade ettikten sonra kendisini kuşun kanadındaki en uzun tüy olarak betimlemektedir:

Murtazânun sırrıdır sî-murg-ı Kâf

Ben anun bâlinde olan şeh-perem (Kaside 17/2)

şair, Murtazâ lakabını kullanarak Hz. Ali'nin ateş ve havanın hâkimi; su ve toprağın kahramanı olduğunu dile getirerek aslında Hz. Ali'nin, insan yaratılışını temsil eden dört unsurun ta kendisi olduğunu ifade etmektedir:

Hâkim-i nâr u hevâsın şübhesüz

Kahramân-ı mâ ü tîn yâ Murtazâ (Kaside 11/2)

Arapça bir kelime olan cefr sözlükte süttten kesilmiş kuzu, oğlak; içi taşla örölmemiş geniş kuyu anlamlarına gelmekle birlikte terim olarak değişik metotlarla gelecekten haber verdiği öne sürölen ilmi veya bu ilmi

kapsayan eserleri ifade etmekte ve cifr olarak da anılmaktadır. Şîî kaynaklarına göre Hz. Ali, Kur'ân'ın bâtinî manalarını Hz. Peygamber'den öğrenmiş ve insanların muhtaç olduğu bütün bilgileri cefr adı verilen kuzu veya oğlak derisi üzerine yazarak *el-Cefr* ve *el-Câmi'a* adlı iki eser telif etmiştir (Yurdağör 1993: 215-218). Aynî, bu durumu vurgulayarak Hz. Ali dilinden konuşup cifer harflerinin sırrını bildireceğini belirtmektedir:

Zebân-ı Murtazâ gûyâ olupdur dinle iy sâmi'

Hurûf-i cifrün esrârün beyân eyler sana Câmi' (Tercî-bend 56, VII/ 1)

Aynî, Cebrail ile diğer meleklerin Hz. Ali'yi "sultân u mübîn" tabiriyle övdüklerini ifade etmektedir:

Rûh-ı kudsi vü melâyik didiler

Sana sultân u mübîn yâ Murtazâ (Kaside 11/10)

Şair, Hz. Ali'nin bir söz üzerine yüz mal verdiği hatırlattıktan sonra ona tebriklerini dile getirmektedir:

Niçe yüz yük mâli virdün bir söze

Sana bin bin âferîn yâ Murtazâ (Kaside 11/9)

Beytte dua ifadelerini kullanan Aynî; "(Yâ Rabbî) Murtazâ'nın hakkı için beni Mustafa'nın ehl-i beytinden ayrı bırakma!" diyerek temennide bulunmuştur:

Mustafâ'nun ehl-i beytinden beni

Murtazâ'nun hakkıçun itme cüdâ (Kaside 6/27)

2.10. Müminlerin Emiri

İlk inanan Müslümanlardan biri, dört halifenin dördüncüsü, on iki imamın ilki, velilerin en üstünü gibi birçok özelliklerle karşımıza çıkan Hz. Ali, velayet ve imamet makamlarının birleştiricisi olması yönüyle de dikkat çekmektedir. İslam devlet başkanlarına halife veya imam denildiği gibi yaygın olarak (müminlerin emiri) anlamında "emîrül-mü'minîn" de denilmektedir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere neredeyse tüm halifeler bu unvan ile anılmaktadır (Fayda 1995: 156-157).

Rivayete göre Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum (Hum Gölü) mevkiinde "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, Onu seveni sev; ona düşman olana düşman ol" der. Hz. Peygamber'in bu açıklamalarından sonra orada bulunanlar sırayla Hz. Ali'yi tebrik eder. Hz. Ömer de gelir ve Hz. Ali'ye "Kutlu olsun, ne mutlu sana Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Kadın ve erkek bütün mü'minlerin mevlâsı oldun" diyerek Hz. Ali'yi kutlar. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in sözünde geçen "mevlâ" kelimesi dost, efendi, arkadaş ve veli anlamlarına karşılık gelmektedir. Hz. Peygamber her Müslümanın velisi ve dostu olup Hz. Ali ile olan muhabbeti de bu şekildedir. Hz. Peygamber bu konuda, Müslümanlar arasında müşrik akrabalarını öldürdüğü, din ve iman konusunda hiçbir durumda taviz vermediği ve bunlara benzer bazı hususlar nedeni ile Hz. Ali'ye kırgın ve kızgın olanları ikaz

etmek; onun tüm Müslümanların dostu ve velisi olduğunu göstermek istemiştir. Öyle ki Hz. Ali'yi sevmenin, Hz. Peygamber'i sevmek gibi farz, ona düşman olmanın da Hz. Peygamber'e düşman olmak gibi haram olduğu konusunda ehli-sünnet ve tüm Müslümanlar ortak kanıdadır (Gökbel 2019: 305-308; Sarıcık 2013: 503-507).

Karamanlı Aynî, özellikle naat-ı Ali'de, Hz. Ali'yi "imam", "emîrül-mü'minîn" sıfatlarıyla zikretmektedir. Bunun yanı sıra "imâme'l-müttakîn", "imâm-ı ins ü cinn" gibi terkipler de kullanmaktadır. Şair, Hz. Ali'yi hem müminlerin emiri hem de Tanrı'dan korkanların imamı olarak tanımlamakta ve Kur'ân'a sarılmayı yani onu örnek almak gerektiğini vurgulamaktadır:

Yâ emîre'l-mü'minîn yâ Murtazâ

Yâ imâme'l-müttakîn yâ Murtazâ (Kaside 11/1)

Emîrül-mü'minîn oldur imâmül-muttakîn oldur

Ana var iktidâ eyle temessük eyle Furkânı (Kaside 57/100)

"Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" sözünü iktibas ettikten sonra Hz. Ali'nin müminlerin emiri ve Haydar lakabının sahibi olduğunu dile getirmektedir:

Sorarsan kim durur Mevlâ-yı Aynî

Emîrül-mü'minîn Haydar Alîdür (Kaside 15/21)

Hz. Ali'yi insanların ve cinlerin imamı olarak görmektedir. Hz. Ali'den sonra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e de yer vererek bu imamların tanınması gerektiğini belirtmektedir:

İmâm-ı ins ü cinn oldı Alî ibn-i Ebî Tâlib

Hasan sonra Hüseyin oldı imâmun bil imâmânı (Kaside 57/105)

2.11. Necef

Hz. Ali'nin öldürülmesinde büyük bir rol oynayan siyasi ortam, onun cenaze işlemleri ve defininin de Muâviye taraftarlarının ve Hâricîlerin zarar vereceği kuşkusuyla gizli bir şekilde yapılmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla kaynaklarda çeşitli rivayetler ve halk arasındaki söylenceler fazla olup kabrin yeri kesin olarak bilinmemektedir (Uyar 2018: 503-508). Bu savlar ilk olarak Kûfe Mescidi, Kûfe Dârülimâre'si, Necef, Afganistan'ın Mezârîşerif şehrinde yer alan türbe gibi yerler etrafında birleşmektedir. Hz. Ali'nin kabri olarak düşünülen bazı yerler bulunmakla birlikte ağırlıklı görüşe göre Necef kabul görmektedir. Necef, Kerbelâ'nın 70 kilometre güneydoğusunda, Bağdat'ın 150 kilometre güneyinde ve Kûfe'nin 10 kilometre batısında kuzeyden ve doğudan bugün içinde türbeler ve kabirler bulunan geniş bir düzlüğe, batıdan ve güneyden derin bir vadiye bakan yüksek bir plato üzerinde yer almaktadır. Tarihte Girâ (Guryân), Rabve, Vâdisselâm isimleriyle

anılmaktadır. Bunların yanı sıra Hz. Ali'nin türbesinin burada yer alması münasebetiyle "Meşhed-i Ali" (Ali'nin şehadet yeri) adı da yaygınlık kazanmıştır (Öz 2006: 486-487).

İslam kültüründe insanlar maddi veya manevi olarak müşkül durumlarından kurtulabilmek için türbeleri kutsal bir mekân olarak kabul ederler. Karamanlı Aynî de Hz. Ali'yi Necef şehrinin şahı olarak tanımlamakta ve onun bulunduğu yeri kendine sığınak olarak görmektedir:

İy vilâyet vâlisi şâh-ı Necef
Senden artuk kimsenem yok mültecâ (Kaside 6/19)

Şair, aynı kasidenin başka bir beytinde de Hz. Ali'yi Necef'in komutanı olarak tasvir etmektedir:

Hâris ü fâris velî mîr-i Necef
Şîr-i gâlib sadr-ı bedr-i *hel etâ* (Kaside 6/5)

2.12. Seyencelî (Nâdı Ali)

Nâdı Ali, Alevî-Bektaşî zümreleri tarafından okunan "Ali'yi yardıma çağırma", "Ali'ye seslenme" "yâ Ali", "yetiş yâ Ali" anlamlarında olup pek çok özelliği, niteliği ve olumlu etkileri bulunduğu inanılan bir duadır. Her türlü gam ve derdin, Hz. Muhammed'in nübüvveti ve Hz. Ali'nin vilâyeti ile zail olacağına inanılmaktadır. Bu bağlamda insanın başı darda kalınca "yetiş yâ Ali" diye ondan imdat istenirse Hz. Ali'nin kendilerine Hızır gibi yetişeceğini düşünmektedirler (Uludağ 2001: 266; Soyger 2019: 319; Gökbel 2019: 647).

Nâdı Ali duası hususunda bazı kaynaklarda tekrarlanan rivayet şu şekildedir: Uhud Savaşı'nda bir ara zor duruma düşen Hz. Peygamber, Cebrail'den öğrendiği Nâdı Ali'yi okur; bunun üzerine Hz. Ali, "Buyurun!" anlamında "Lebbeyk" diye cevap verir ve Hz. Peygamber'in yardımına yetişir. Savaşçıları da yüreklendiren Hz. Ali sayesinde Uhud Savaşı da kazanılır. Diğer bir görüş ise Nâdı Ali'nin Alevî-Bektaşî ozanı Zugayl-ı Huzâî'nin Arapça bir dörtlüğünden alınmış olduğudur (Gökbel 2019: 648).

Yusuf Ziya Yörükan, Nâdı Ali duasını "Nâd-ı Aliyyen mazharu'l-acâibi tecidhu avnen leke fi'n-nevâibi lilallâhi külli hemmin ve gammin seyencelî bi-azametike yâ Allah ve bi-nûri nübüvvetike yâ Muhammed ve bi-nûri velâyetike yâ Ali edriknî ve aleyke muhavvelî" şeklinde aktarır. Bazı kısımlarda ise "yâ Allah", "yâ Muhammed", "yâ Ali" nidaları üç kez tekrarlanmaktadır. Tahtacılar da bu dua, bir sayfaya kadar ulaşmakta ve Hz. Ali'den sonra tüm imamların ismi tekrar edilmektedir (Yörükan 2015: 129).

Nâdı Ali duasının Türkçe tercümesini ise Saffet Sarıkaya şu şekilde vermektedir:

"Allah'ın kudret eseri olan kerametlerin zuhur ettiği (veya keramet sahibi olan) Ali'yi çağır. Vekillerin arasında onu yardımcı bulursun. Allah'a muhtacım. Bütün dert ve üzüntüler ey Allah'ım senin azametinle; ey Muhammed senin nübüvvetinle ve ey Ali, senin vilâyetinle açılır ve aydınlığa dönüşür. Hâlimi değiştiren O'dur. Ey Ali bana yetiş (üç defa)" (Sarıkaya 1998: 22).

Alevî-Bektaşî inancında sure ve ayetlerin Türkçe mealleri okunmasına rağmen Nâdı Ali duasının Arapça aslı okunmakta ve Türkçe meali tercih edilmektedir. Yörükân bu konuya dikkat çekerek Alevî-Bektaşîlerde tüm duaların Türkçe olduğunu, yalnızca Nâdı Ali ile eski vesikalarda görülen salâvatların Arapça olarak söylendiğini ifade etmektedir (Yörükân 2015: 283).

Karamanlı Aynî de Nâdı Ali'de geçen ve Hz. Ali'nin sıfatları "mazharu'l-acâib"; ve "muzhiru'l-acâib" ibarelerini kullanarak iktibas yapmaktadır. Bununla birlikte beytin birinci mısraındaki "Nâdı Aliyyen" ile başlayan bölüm Nâdı Ali duasının ilk iki kelimesidir.

Müzhirem Nâdı Aliyyendür yakîn

Şekk getürme ben acâyib mazharem (Kaside 17/3)

2.13. Velâyeti/Veliliği

"Veli"; Hakk'ın dostu ve sevgili kulu, zahiri hükümlere ve şer'i adaba saygılı; bunları özenle uygulayandır. Hak onları günaha düşmekten değilse dahi düştükleri günaha ısrar etmekten korur (Uludağ 2001: 372). "Velâyet" Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi, dostluk; Allah'ın kulun, kulun da Allah'ın vekili; velî ve ermiş olan kimsenin durumu ve sıfatıdır, Tanrı dostluğudur (Uludağ 2001: 371; Devellioğlu 2010; 1335). "Velâyet" Türkçe'de kimi zaman ermişlik; "veli" de eren, ergin diye zikredilmektedir (Üzüm 2004: 86).

Oniki İmam inancının yer aldığı Şîlikte en temel doktrinlerden biri Hz. Ali'nin velâyetine olan inançtır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin velâyetiyle ilgili ünlü hadisi halka duyurduğu ile ilgili hikâye şöyledir: Hz. Peygamber hac hazırlıklarını tamamladıktan sonra bu Veda Haccı'nda kendisine eşlik eden kalabalık toplulukla Medine'ye doğru yola çıkar. Medinelilerin, Mısırlıların ve Iraklıların yolunun kesiştiği Cu'fa'daki Gadîr-i Hum'a varır. Hicretin 18. yılı, günlerden ise perşembedir. Cebrail, "Ey Elçi! Allah'ın sana yolladığını onlara ilet" diyerek Allah'ın vahyini indirir. Allah, Hz. Peygamber'e Hz. Ali'yi müminlere tanıtip Hz. Ali'nin velâyeti ile ilgili vahyi açıklamasını ve herkesin buna baş eğmesi gerektiğini buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Allah benim efendim, ben de mü'minlerin efendisiyim, onların gözünde onlardan daha değerliyim. Beni efendisi bilen, Ali'yi efendisi bilsin" der (Sachedina 2014: 4-6).

Velilik; Allah'ı bilip dünya nimetlerinden yüz çevirerek nefsin köreltmek, dünyanın zararlı isteklerinden uzaklaşmak, kul olarak Allah'a yaklaşmaktır. Velâyet hâlini en müthiş şekilde temsil eden ise Hz. Ali'dir ve Hz. Muhammed'e ve onun sünnetine sonsuz sevgi ve bağlılık içerisindedir. Bu sevgi ve bağlılık sonucunda Hz. Peygamber'e ve sırlarına en yakın kişilerden biri olarak velâyet sırlarıyla şereflendirilir. Hz. Muhammed peygamberlerin serveri; Hz. Ali velilerin rehberi; Hz. Muhammed peygamberlerin efendisi seyyidü'l-mürselîn, Hz. Ali velilerin efendisi seyyidü'l-evliyâ; Hz. Peygamber fahr-ı enbiyâ, Hz. Ali ise tâc-ı evliyâdır. Hz. Ali velilerin gören gözü, velâyet kaynağıdır (Güftâ 2002: 94).

Aynî, görüldüğü gibi şiirlerinde Hz. Peygamber'i peygamberlerin önderi, Hz. Ali'yi ise evliyaların rehberi olarak tanımlamaktadır:

Serveridür enbiyânun Mustafâ
Rehberidür evliyânun Murtazâ (Kaside 6/1)

Nebiyü'llâh eliyle iy Alî-dost
İden bî'at veliyyü'llâh elidür (Kaside 15/5)

Mustafâ'dur hem nebiyy-i kul kefâ
Murtazâ'dur hem veliyy-i innemâ (Kaside 6/3)

Şair, Şâh-ı velâyet olan Hz. Ali'nin eteğinden asla el çekmeyeceğini ifade ederek ona olan bağlılığını ve muhabbetini dile getirmektedir:

Eyâ Şâh-ı vilâyet dâmenünden
Kesilmez el bu Aynînün elidür (Kaside 15/22)

Ardından Hz. Ali'nin yüceliğini ve velâyetini şiirine yansıtmaktadır:

Bu cân a'lâsına a'lâ Alîdür
Vilâyetdür bu dil vâli velîdür (Kaside 15/1)

Allah'ın emirlerine uyup yasakladıklarından uzak duran her veli kulun, evliyalar lideri Hz. Ali'nin harmanında başak topladıklarını tasvir etmektedir:

Sad hezârân evliyâ vü etkiyâ
Hirmenünde hûşe-çîn yâ Murtazâ (Kaside 11/3)

2.14. Zülfikâr

Klasik Türk edebiyatında önemli bir değere sahip Zülfikâr; Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'nde savaş sonrası ele geçirilen ganimetleri taksim ederken Münebbih b. Haccâc isimli kişiden aldığı meşhur kılıcın adıdır. Bu kılıç; sahip anlamındaki "zû" ve omurga, boğum anlamına gelen "fekâr" kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Türkçeye ise Zülfikâr şeklinde geçer. Zülfikâr'ın üzerinde bulunan çentikler fukralara (omurlara) benzetildiğinden bu ismin verildiği fikri yer almaktadır (Öz 2013: 553-554; Kaplan 2018: 792).

Zülfikâr hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hz. Ali bir gün Yemen'de demir kaide üzerinde duran taştan yontulmuş bir putu kırarak demirini Medine'ye götürür. Ömer es-Saykal adında bir demirci de bu demiri eriterek her biri 7 arşın boyunda ve 1 karış eninde iki kılıç döküp kanın akması için ortasına yivler açar. Muhaddislerden Muhammed b. Şehrâşûb, 57. surenin (Hadid), "Ahd olsun ki biz Peygamberimizi, apaçık delillerle gönderdik ve onlarla beraber de kitap ve terazi verdik, insanlar adaletle dosdoğru muâmelede

bulunsunlar diye demiri de indirdik ki onda çetin bir azap var ve insanlara faydalar...” mealinde demirden, Zülfikâr'ın kastedildiğini rivayet eder (Gölpınarlı 1977: 215). Bunun yanı sıra Zülfikârın, Hz. Süleyman'a Belkis tarafından armağan edilen yedi kılıçtan birisi olduğu, Hz. Süleyman'dan Münebbih b. Haccâc'a kadar geldiği de rivayetler arasındadır. Diğer bir rivayet ise Zülfikâr'ın akıbeti ile ilgilidir. Hz. Ali zehirli bir hançer ile yaralandıktan sonra eve getirilir ve çocuklarına kölesi Düldül'ün sahraya, kılıcı Zülfikâr'ın da Necef denizine bırakılmasını vasiyet eder. Hz. Ali bunun için önce Hz. Hasan'ı görevlendirir fakat onun Zülfikâr kılıcına kıyamadığını görünce bu vazifeyi Hz. Hüseyin'e devreder. Hz. Hüseyin bu görevi kabul eder ve babası, döndükten sonra gördüklerini anlatmasını ister. Hz. Hüseyin, “Çün bıraktım Zülfikâr'ı deniz kaydadı, kan oldu; ol aradan gitti” der ve Hz. Ali, “Girçeksin” diyerek vasiyetinin yerine getirildiğinden kuşku duymaz (Sarıkaya 2004: 368).

Başka bir rivayete göre ise bir müşrik birliği Hz. Peygamber ve grubuna karşı hücumla geçer. Bunun üzerine Hz. Peygamber; Hz. Ali'den, onlara hücum etmesini ister. Emrin gereğini yerine getiren Hz. Ali düşmanları dağıtır, o esnada Kureyş'in alt kollarından Cumahlı Amr b. Abdullah'ı da öldürür. Sonrasında Hz. Peygamber'in emriyle bir birliği daha dağıtıp bir düşman askerini daha öldürür. O sırada Cebrail, Hz. Peygamber'e “Ey Allah Rasulü, bu size yapılan iyilik ve mertliktir” der. Hz. Peygamber de “O bendendir, ben de ondanım” şeklinde karşılık verdikten sonra Cebrail, “Ben de ikinizdenim” der. O an bir ses duyulur ve Hz. Peygamber şu sözleri dile getirir: “Lâ seyfe illâ Zülfikâr, lâ-fetâ illâ Aliy” (Zülfikâr gibi kılıç, Ali gibi yiğit bulunmaz). Kesin olmamakla birlikte genel kabul Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in bu sözlerle kılıcı Hz. Ali'ye hediye ettiğidir. Hz. Ali'nin vefatından sonra ise Hasan, Hüseyin ve torunları, Zülfikâr'ı miras alır. Bir zaman sonra Zülfikâr, Abbasi halifelerinin eline geçer ve uzun süre onlar tarafından kullanılır. Sonraki yüzyıllarda da Zülfikâr'dan bir daha haber alınamaz. Günümüzde de nerede olduğu bilinmemektedir (Güneş 2018: 13-18; Sarıcık 2013: 131).

Hz. Ali; karakteri, Tanrı yolundaki aşkı, iyilikseverliği ve cömertliği gibi yönlerin yanı sıra kahramanlığı ve yiğitliği ile adından söz ettirmiş; Zülfikâr kılıcı ile savaş meydanlarında ölümü bile göze alıp canla başla mücadele etmesiyle Karamanlı Aynî'nin şiirlerinde yerini almıştır. Şair, Zülfikâr kılıcına ve onun etrafında gelişen hikâye ve rivayetlere telmihte bulunarak şiirindeki anlam dünyasını zenginleştirmiştir.

Aynî, “Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur” sözünü iktibas ederek Hz. Ali'nin kılıcının kendinde olduğunu ve bu kılıçla da Yezîd'in askerlerine karşı savaştığını ifade etmektedir:

Zülfekâr-ı lâ fetâ illâ Alî destümdedür

Leşker-i kavm-i Yezîd ile iden sâveş benem (Gazel 361/6)

Şiirlerinde Hz. Ali'nin neslinden geldiğini vurgulayan şair, kaybolan on ikinci imam Mehdi'yi şiirinde söz konusu ederek onun “Ali'den başka yiğit yoktur” sözünün sırrı olduğunu dile getirmekte ve kendisinin de bu sırı vakıf olduğunu belirtmektedir:

Mehdî sîrr-ı lâ fetâ illâ Alî olmuşturur

Olmuşam ol sırı sâhibü'z-zamân ya kimem (Kaside 55/62)

Şair, Hz. Ali'nin sahip olduğu beş güzellikten bahsederek ona karşı sevgisini ve bağlılığını somutlaştırmaktadır. bu güzellikler Hz. Ali'nin eşi Hz. Fâtıma, atı Düldül, kılıcı Zülfikâr, oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir:

Biş ihsân virdi mahlûkun birine virmedi Allâh
Muhammed virmedi didi bana dahı ol ihsânı

Biri Zehrâ biri Düldül biri hem Zülfekâr oldı
Biri mesmûmdur anun biri mazlûm u atşânı (Kaside 57/102,103)

Aynî, mertlik ve cesareti kendisinde toplayan Hz. Ali'nin kılıcını kınından çektiği anda düşman askerlerinin korkuya kapılması ile okun yaydan fırlayıp gözden kaybolması arasında ilgi kurmaktadır:

Yay içinden ok bigi kaçâ adû
Ger kılıç çeksen be-kîn yâ Murtazâ (Kaside 11/6)

Şair, beyitte "Zülfikâr" ifadesini kullanmamış olsa da "lâ-fetâ" ifadesine yer vererek "lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ Zülfikâr" hadis-i şerifinden iktibas yapmıştır:

Gülistân lâ fetâ illâ Ali ol gülsitânında
Ne hoş bir dinle bir matla hezârun savt-ı elhânı (Kaside 57/96)

2.15. Hz. Ali Sırrı

Tanrı'nın kelâmından pek çok sırları kalbinde taşıyıp ilahî sırlarla onurlandırılan, *Kur'ân'*ı ve *Kur'ân* ahlakını çok iyi bilip koruyan ve zarar görmeden gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan, hadis ve fıkıh alanındaki bilgileriyle adından söz ettiren, Hz. Peygamber'in en yakını ve onun her türlü sırrından haberdar olup velâyetin sırlarıyla şereflendirilen Hz. Ali, şiirlerde "sırların sahibi" olarak anılmaktadır. Gölpınarlı; "Nasıl arının kovan kurması, bal yapması ve yaşayışı bakımından insanı hayrete düşüren bir düzen içerisinde çalışmasına akıl ermezse Hz. Ali'nin sırrına da kimsenin akıl sır erdirmesinin imkânı yoktur" diyerek Hz. Ali'nin sır sahibi olduğuna değinmektedir. (Gölpınarlı 1977: 20). Toplumda eskiden beri "Bektaşîler ser verir sır vermezler" kanısı epey yaygındır. Bu konu üzerine kimi mitolojik olaylar da anlatılmaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber tüm sırları Hz. Ali'ye söyler, Hz. Ali de hiç kimseye bir şey anlatamadığı için çok daralır ve mecburen ıssız bir yerde bu sırları kör bir kuyuya aktarır, zamanla bu kör kuyudan kamışlar biter ve bu kamışlardan ney yapılır. Tarikatlarda çalınan neyin inleyişi ve yanık ses çıkarmasının sebebi aslında Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye anlattığı bu sırlardır (Gökbel 2019: 131-132).

Karamanlı Aynî, şiirlerinde "Ali sırrı" konusunu hatırlatmakta ve kişinin Hz. Ali'nin sırrını bilmesi gerektiğini dile getirmektedir:

Bil beni âlemde sırr-ı Haydarem
Gâr-ı kayyûmun içinde ejderem (Kaside 17/1)

Aynî Alî sırrıdur avn umar andan umar
Avn-i mu'în oldurur ayn-ı inâyetdedür (Gazel 194/7)

Emân yolında ol sâlik mürîd-i sırr-ı Haydar ol
Sakın îblîsi şeyh itme sakın olma ana hannâs (Tercî-bend 56, 1/ 3)

Mustafânun birriyem bir Murtazânun sırrıyam
Hem Betûlün dürriyem gevher-feşânem ya kimem (Kaside 55/52)

2.16. Hz. Ali Muhabbeti ve Hz. Ali'den Medet

Hz. Peygamber, Hz. Ali hakkında "Ali bendendir, ben de ondanım" diyerek ikisinin aynı kökten, aynı nesepten olduğunu belirtir. Bu söz her ikisinin huy, fitrat, ahlak, anlayış ve karakterinin birbirine benzediğini, birinin diğerini andırdığını da gösterir. Hz. Peygamber ve Hz. Ali İslam'ı anlama, yorumlama, sorunlara çözüm arama yöntemi ile yaşayış bakımından aynı ağacın, aynı gövdenin iki dalına benzemektedir. Tabii ki biri peygamber diğeri sahabe olarak farklıdır ancak Hz. Ali çocukluğundan beri Hz. Peygamber'in evinde yetiştiği ve sürekli onunla beraber olduğu için muhabbetinden, nübüvvet iksirinden çok yararlanmış ve onun boyasıyla boyanmış biridir, ikisi birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Nitekim Hz. Peygamber, "Beni seven Ali'yi sevsin, Ali'ye buğz eden bana buğz etmiş demektir. Bana buğz eden ise Allah'a buğz etmiş demektir. Allah kendisine buğz edeni cehenneme koyar" buyurmaktadır. Dolayısıyla Hz. Ali'ye duyulan muhabbet, hayranlık ve bağlılığın nedenlerinden biri şüphesiz Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi, Hz. Ali'nin de Hz. Peygamber'i çok sevmesidir (Sarıcık 2013: 492-494). Bunun yanı sıra Hz. Ali karakteri, ilminin derinliği, ahlakı, Hz. Peygamber'in neslinin ondan devam etmesi, şâh-ı velâyet ve müminlerin emiri oluşu, Allah ve Hz. Peygamber dostu olması gibi birçok özelliğe sahiptir.

Karamanlı Aynî, ilmin babası Hz. Ali'yi sevmemenin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ali'yi sevmek Allah'ı ve Hz. Peygamber'i sevmektir. Bunun yanı sıra şair, Hz. Ali'nin dünyada ağlayan herkesi güldüreceğini dile getirmektedir:

Ebu'l-ilm u Alîyi sevmeyen
Ebû-Cehl-i cihânun hanzelidür (Kaside 15/20)

Özün gamgîn tenün lertzân dilün nâlân gözün giryân
Alî şâdân ider hardan cihânda cümle giryânı (Kaside 57/117)

“İlm-i Âhkâm-ı Nücûm”, “İlm-i Âhkâm, Âhkâm-ı Nücûm” ya da “Tencîm” olarak isimlendirilen ve bugün astroloji şeklinde de ifade edilen yıldız ilmi, ortaya çıktığı andan itibaren epey ilgi görmüştür. Bu ilme göre gökyüzünde her kişi için bir sabit, ana rahmine düştüğünde bir seyyâr yıldız yaratılmış ve bu iki yıldızın birbirine göre konumu, evrende varlık gösteren insana etki etmiştir. Seyyâre ve yıldızlara ev sahipliği yapan felek; gökyüzü, semâ, tâlih, baht ve kader anlamlarına gelen gök tabakası olup dünyayı dokuz felek çevrelemiştir. Bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı sarmışlardır. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri, Zühal gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleği; dokuzuncu felek ise tüm felekleri saran en büyük ve en yüksek felektir (Işıkhan: 2014: 112). Karamanlı Aynî de gök cisimlerini konu ettiği beyitte Hz. Ali’yi yedi seyyârenin tamamına teşbih etmekte ve ona olan sevgisini bu şekilde ifade etmektedir. Şairin sıralamasına göre Hz. Ali bu yedi seyyâreden, önce 4. katman Mihr yani Şems (Güneş); 1. katman Mâh yani Kamer (Ay); 6. katman Müşterî (Jüpiter); 3. katman Nâhid ya da en fazla Zühre adıyla bilinen (Venüs); 5. katman Mirrîh (Mars); Tîr yani Utârid (Merkür) ve son olarak Dünya’ya en uzak gezegen olan Zuhâl (Satürn)’dir.

Alî mihr ü Alî mâh u Alîdür Müşterî Nâhid

Alî mirrîh-i eflâkûn Alîdür tîr ü Keyvânî (Kaside 57/98)

Karamanlı Aynî, şiirlerinde Hz. Ali övgüsüne yer vermekle birlikte Hz. Ali’den istimdat ve istişfa da beklemektedir. İstimdat; imdat istemek, medet ummak, acil yardım talebinde bulunmak; istişfa ise şefaath istemek, bir işin görülmesi için birinin aracı (vasıta, vesile) olmasını arzulamaktır (Uludağ 2001: 193). Şair, “yâ Murtaza” redifli kasidesinin bu beyitlerinde Hz. Ali’den af dileyip kendisine lütuf göstermesini ummaktadır:

Çok günâhum yok gamumçün rahmete

Lutf u afvundur zamîn yâ Murtazâ (Kaside 11/12)

Zerreni unutma îmânun hakı

Çün ola şol yevm-i dîn yâ Murtazâ (Kaside 11/14)

Hız. Ali’nin niteliklerinden biri de onun dışında kimsede görülmeyen cesaret, kahramanlık ve yiğitliktir. Hicrette Hız. Peygamber’in yatağına yatması, Bedir, Uhud, Huneyn ve Hayber’deki kahramanlıkları ve bu savaşlarda tek başına çok sayıda müşriği öldürmesi, Uhud Savaşı’nda herkesin kaçtığı bir anda Hız. Peygamber’in yanında sadece Hız. Ali’nin kalması ve meleklerin dahi bu duruma şaşırması, döne döne savaşmasından dolayı kendisine Haydar-ı Kerrâr denilmesi, Zülfikâr kılıcının sahibi olması, kılıç kuşanmadaki ustalığı gibi birçok özellik Hız. Ali’de toplanmıştır (Ünlüsoy 2020: 73-74). O, yiğitlerin şahı anlamına gelen “Şâh-ı Merdân”ın simgesidir. Karamanlı Aynî de hem Hız. Ali’ye duyduğu sevgiyi anlatmak hem de ondan medet ummak amacıyla “Şâh-ı Merdân” terkiibini şiirlerinde kullanmaktadır:

Hasen sîretlü Husrevsin günehkârun durur Aynî
Hüseynün neslidür cürmin şeh-i Merdâna bağışla (Gazel 432/7)

Meded di Şâh-ı Merdâne ki oldur Murtazâ ber-Hakk
Elün çek bâtil olandan rızâsın iste ol murtâz (Tercî-bend 56, VIII/ 4)

Beyitte “Ali ve Fâtıma’nın nesli” ifadelerini kullanan Aynî, Hasan ve Hüseyin ile onların soyundan gelenleri kastetmektedir. Şaire göre bu nesil, can cevherinin en değerlileridir. İkinci mısradaki müminlere seslenen şair, bu en şerefli zümreyi dinlemek -yani onların yolundan gitmek- gerektiğine vurgu yapmıştır:

Tırâz-ı hilye-i cândur Alî vü Fâtıma nesli
Eyâ mü’min nedür dinle şerîf-i zümre-i eşrâf (Kaside 56, XI/6)

Bir başka beyitte ise şair, “Ey köpekler! Hüseyin’in kanını sizden alırım” diyerek İslam coğrafyasını derin hüznü boğan Kerbelâ Hadisesi’ne telmihte bulunmuştur. Aynî, asırlar geçmesine rağmen Hz. Hüseyin’in vahşice katledilmesini dün gibi hatırlamakta ve intikam almak istemektedir. İkinci dizede “Ben Ali’nin oğluyum” diyen şair, kendisini Hazreti Hüseyin’in bir kardeşi olarak görmektedir:

Ben Hüseynün kanını sizden aluram iy kilâb
Ben Alinün aklıyım ol Aynî olan kardeş benem (Gazel 361/7)

2.17. Hz. Ali ve Ailesine Düşman Olanlar

Hâricîler

Hâricîler, dinî ve siyasî konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan bir fırkadır. Hâricî kelimesi “ayrılan, isyan eden” manasında bir sıfat olan hâric kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir terimdir ve topluluk ismi için hâriciyye ve havâric kelimeleri kullanılmaktadır. Hâricîler’in ortaya çıkışı, hemen hemen tüm tarihçiler tarafından Sıffîn Savaşı’ndaki hakem meselesine bağlanmaktadır. Buna göre Havâric, hakem tayinini (tahkîm) kabul etmesinden dolayı Ali b. Ebû Tâlib’den ayrılanların meydana getirdiği bir fırka olarak bilinmektedir. Fırkanın doğuşu her ne kadar hakem olayına bağlansa da Hâricîlere, Hz. Osman’ın halife oluşundan itibaren takip ettiği yönetim tarzı, yakınlarına karşı davranışları ve huzursuz ortamların yaşanması gibi karışıklıkların olduğu bir dönemde ortaya çıkan ihtilalci unsurların devamı demek daha isabetli bir karar olacaktır (Fiğlalı 1997:169-175). Hâricîler, şiirlerde özellikle Hz. Ali’ye karşı çıkararak ona kin gütmeleri ve düşmanlık beslemeleri ile anılmaktadır.

Karamanlı Aynî, şiirlerinde Hâricîleri konu etmekte ve onların Hz. Ali’yi sevmemelerine, kınamalarına, kin ve nefret beslemelerine telmihte bulunmaktadır:

Ne gam ta'n-ı havâricden sakîm oldunsa iy Aynî
Alîdür cümle âlemde Alînün derdi dermânı (Kaside 57/116)

Hirmen-i kâh-ı Havâric çorağa
Yime gam kim yoğ idici sarsaram (Kaside 17/12)

Her mevâli mü'mine ben dil-dehende olmuşam
Her havâric nâsibîye cân-sitânem ya kimem (Kaside 55/72)

İbn Mülcem

Hayatının ilk dönemi hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız İbn Mülcem, Hz. Ali'nin katilidir. Önce Sıffin'de Hz. Ali'nin saflarında savaşır, hakem olayından sonra da diğer Hâricîlerle birlikte ona karşı cephe alır. İbn Mülcem ile Nehrevan Savaşı'nda canını kurtaran Hâricîler'den Berk b. Abdullah es-Saidi ve Amr b. Bekr et-Temimi Mekke'de bir araya gelerek içine düştükleri durumları, Müslümanların üç kişi (Ali, Muâviye ve Amr b. Âs) yüzünden çektiği sıkıntıları konuşurlar. Onların ortadan kaldırılmaları gerektiğine dair karar alıp üçünün aynı zamanda öldürmek için zehirli bir kılıç alarak yemin ederler. Ramazan ayının yedisinde (14 Ocak 661) görevlerini yerine getirmek üzere Mekke'den ayrılırlar. Hz. Ali'yi katletmeyi üstlenen İbn Mülcem de Kûfe'ye gider. Suikast gününe kadar kendine güvenli bir yer arayan İbn Mülcem, Kutâme adında bir kıza gönlünü kaptırır ve onunla evlenmek istediğini söyler. Kutâme'nin ise babası ve kardeşinin Nehrevan'da öldürülenler arasında olması sebebiyle gözünü intikam bürümüştür. Dolayısıyla İbn Mülcem'e evlilik şartı koşar: "Üç bin dinar, bir köle, nafaka ve Ali'nin öldürülmesi". Kendilerine yardımcı da edinen üç suikastçı kararlaştırılan günde Hz. Ali'nin sabah namazı için evinden çıkacağı saati beklerler. Hz. Ali tam avlu kapısından çıkarken, suikastçı Şebib kılıçla üzerine saldırır ama heyecanla kılıcını kurbanına değil, kapının eşiğine vurur. Arkasından İbn Mülcem saldırır ve kılıcını Hz. Ali'nin alnına isabet ettirir. Kılıcı vururken "Ey Ali, hüküm ancak Allah'ındır; senin ve ashabının değil" diyerek haykırır (Sarıcık 2013: 385-390).

Karamanlı Aynî, Hz. Ali'den medet umduğu bu şiirinde devrin insafsız ve acımasız zalimlerini İbn Mülcem, Yezîd ve Şimr'e benzetmektedir. İbn Mülcem Hz. Ali'yi şehit etmiş; Şemir b. Zülçevsen de Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'i şehit edenler arasında yer almıştır. Yezîd ise Kerbelâ faciasına neden olanların başıdır:

Yezîd ü Melcem ü Şimrün içinde kaldı mazlûmîn
Meded bunlara iy kayyûm irişdür Şâh-ı merdânı (Kaside 57/126)

Yezîd

Yezîd, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın oğlu olup Emevî devletinin ikinci halifesidir. Hz. Hüseyin ve ailesi Yezîd ve ordusu tarafından acımasızca katledilir. Bu sebeple Yezîd Müslümanlarca her türlü olumsuzluğun ve bütün kötülüklerin sembolü olarak kabul edilir. Hz. Ali'ye yönelik bir saldırıda bulunmasa da Hz. Hüseyin ve ehl-i beytten birçok kişinin şehit edilmesine neden olduğu için Karamanlı Aynî'nin de bu zulüm ve haksızlığa kayıtsız kalamamış ve Hz. Ali ile ilgili unsurları şiirinde kullanarak Yezîd'i lanetlemiştir. Şair, Yezîd ve neslinin karşısında tıpkı Şâh-ı Kerrâr olan Hz. Ali gibi durduğunu belirtmekte ve onlara karşı duyduğu nefreti ifade etmektedir.

Zü'l-fekârem her Yezîdün farkına

Şâh-ı Kerrârün belinden hançerem (Kaside 17/4)

Yezidîler demini dökmek için

Elümde Zü'l-fekârum sensin iy şâh (Gazel 445/6)

SONUÇ

Hz. Peygamber'in ehl-i beytine duyulan sevgi ve muhabbet klasik Türk edebiyatının muhtevasını teşkil eden temel konulardan biridir. Onlar şairlerinin şiirlerine ilham kaynağı olmuş ve onların adı etrafında çok sayıda eser meydana getirilmiştir. Ehl-i beyt içerisinde yer alan şahsiyetlerden biri de çocukluğundan itibaren İslam dini hükümlerine göre yetişmiş, hayatını İslamiyeti yaymak için çalışmakla geçirmiş Hz. Ali'dir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Hz. Ali, birçok farklı özelliğiyle Karamanlı Aynî'nin *Dîvânı*'nda sevgi ve bağlılık ekseninde işlenmiştir. Söz konusu eserde Hz. Ali Kur'ân'ı ve sünneti çok iyi bilmesi; Hz. Peygamber'e ve sırlarına en yakın kişilerden biri olması; ayet ve hadislerde adının çokça yer alması; İslamiyeti kabul eden ilk çocuk olma şerefiyle onurlandırılması; ilim ve irfan sahibi olması; velîlerin şahı ünvanına layık görülmesi; cennette Kevser şarabının dağıtıcısı olarak bilinmesi; yiğitliği, cesareti ve kahramanlığıyla birçok savaşta zafer kazanması; Murtazâ, Haydar, Ebû Türâb gibi lakap ve künyelerle anılması; Zülfikâr adlı kılıcının bir sembol haline gelmesi; Düldül isimli bineğinin yanında yer alması gibi vasıfları ile hatırlanmış ve övülmüştür. Bunların yanı sıra Karamanlı Aynî, Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu Necef'i anarak ona dualarda bulunmuştur. Hz. Ali'den medet uman ve yardım dileyen şair, ona düşman olanlara da nefretini dile getirmiştir.

Netice itibarıyla denilebilir ki Karamanlı Aynî düşünce ve inanç dünyamızın temelini oluşturan kişi, kavram ve olguları birçok edebî sanattan faydalanarak usta bir şekilde kullanmıştır. *Dîvânı*'nın, içerik açısından hem ehl-i beyt hem de Hz. Ali'ye ilişkin gün yüzüne çıkarılması beklenen tespitler içerdiği kanısındayız.

KAYNAKÇA

- Arzi, Saadet (2018). *On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-'Azm Peygamberler*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Ceyhan, Adem (2006). *Hazret-i Ali Vecizeleri*. Ankara: Öncü Kitap Yay.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİA (1998). "Haydar". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 24.
- Dölek, Adem (2004). "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi". *Marife Dergisi*. 4 (3): 145-168.
- Ertürk, Mustafa (1997). "Havz-ı Kevser". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 546-549.
- Fayda, Mustafa (1995). "Emîrü'l-Mü'minîn". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 156-157.
- Fayda, Mustafa (2020). "Mübâhele". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 423-424.
- Fiğlalı, E. Ruhî (1989). "Ali". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 371-374.
- Fiğlalı, E. Ruhî (1997). "Hâriciler". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 169-175.
- Gökbel, Ahmet (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyim ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2016). *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*. İstanbul: Kapı Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2016). *Nehcü'l-Belâga İmâm Ali'nin Hutbeleri, Vasiyetleri, Emirleri, Mektupları, Hikmet ve Vecizeleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2019). *Müminlerin Emiri Hz. Ali*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Güftâ, Hüseyin (2002). "Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsâli Hz. Ali". *Hacı Bektaş Veli Dergisi*. 13(24): 69-102.
- Güftâ, Hüseyin (2004). *Divan Şiirinde İlim*. Ankara: Akçağ Yay.
- Gümüş, Kudret Safa (2022). "Karamanlı Aynî'nin Şiir Anlayışı. Mejdunarodnaya naučno-praktičeskaya konferentsiya "Nauka-Obrazovaniye". *Kultura*, Tom 3. Komrat: KGU, 167-172.
- Güneş, Hüseyin (2018). "Zülfikâr: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 86: 9-20.
- Güngör, Şeyma (1987). *Hadikatü's-Süeda*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Hamidi, Muhammed Sadık (2023). *Âyet ve Hadislerle Ehl-i Beyt*. İstanbul: Beka Yayıncılık.

- Harmancı, Meriç (2022). "Seher Abdal'ın Kaleminden Bir Hz. Ali Velâyetnâmesi: Deşt-i Erzene". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 102: 95-118.
- Horata, Osman (2000). "Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anotomisi". *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 15: 91-107.
- Işık, Emin (1989). "Âl-i İmrân Suresi". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 307-309.
- Işıkhan, Dilek (2014). "Divân Şâirlerinde İlm-i Tencîm Tesîri". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16 (Özel Sayı II): 110-114.
- Kanar, Mehmet (2013). *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1994). "Ebû Türâb". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 243.
- Kandemir, M. Yaşar (1989). "Ali". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 375-378.
- Kapar, M. Ali (1994). "Ebû Cehil". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 117-118.
- Kapar, M. Ali (1994). "Ebû Leheb". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 178-179.
- Kaplan, Hasan (2018). Zülfikâr'ın Divan Şiirine Yansımaları. IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, *Ankara Hacı Bayram Veli Ü. Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*. 1: 789-844.
- Kesik, Beyhan (2020). "Karamanlı Aynî". *Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayni-karamanli> [erişim tarihi: 18 Mayıs 2023].
- Mermer, Ahmet (1997). "Bilinmeyen XV. Yüzyıl Divan Şairi Karamanlı Aynî". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 13: 217-226.
- Mermer, Ahmet (2020). "Karamanlı Aynî ve Dîvânı". <http://ekitap.ktb.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 05. 05. 2023].
- Öz, Mustafa (1994). "Ehl-i Beyt". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 498-501.
- Öz, Mustafa (2006). "Necf". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 486-487.
- Öz, Mustafa (2013). "Zülfikâr". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 553-554.
- Pala, İskender (2020). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2014). *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sachedina, Abdulaziz (2014). "Allah'ın Velisi ve Peygamberin Vasisi: Oniki İmamcı Şiî İnancında Ali Bin Tâlib". *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz Ali*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 3-23.
- Sarıcık, Mustafa (2013). *İlim Şehrinin Kapısı Hz. Ali*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Sarıkaya, Saffet (1998). "Bektaşî-Alevîlerde bir dua: Nâdı Ali". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5: 17-31.

- Sarıkaya, M. Yıldırım (2004). *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sarıkaya, Saffet (2023). Şah İsmail Hatayi'nin Şiirlerinde Hz. Ali. <https://docplayer.biz.tr/36140199-Sah-ismail-hatayi-nin-siirlerinde-hz-ali.html> [erişim tarihi: 8 Mayıs 2023].
- Soyyer, A. Yılmaz (2019). *Hünkâr- Ansiklopedik Bektâşilik Sözlüğü*. İstanbul: Post Yayınları.
- Söylemez, İdris (2015). "Edebiyatımızda Ehl-i Beyt Sevgisi Çerçevesinde Seyfullah Nizamoğlu Divanı". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (1): 83-96.
- Uludağ, Süleyman (1989). "Âl-i Abâ". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 306.
- Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Uyar, Gülgün (2018). *Ehl-i Beyt, İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evlâdı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Uzun, Mustafa İsmet (1994). "Düldül". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 20-21.
- Ünlüsoy, Kamile (2020). *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII.- XVI. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünver, İsmail (1991). "Aynî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 273.
- Üzüm, İlyas (2004). "Şâh-ı Merdân Murtazâ Ali: Kültürel Alevî Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru". *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 11: 75-104.
- Yakar, Sümeyra (2011). *Alevilikte Hak, Muhammed, Ali İnancı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yardım, Ali (1994). "Düldül". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 20.
- Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yörükhan, Yusuf Ziya (2015). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*. ed. Turhan Yörükhan. Ankara: Ötüken Yayınevi.
- Yurdağör, Metin (1993). "Cefr". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 215-218.
- Yücer, Hür Mahmut; Küçük, Serhat. (2019). "Tasavvuf Literatüründe Ağaç Sembolizmi ve Muhyî'nin Temsil-i Şecer İsimli Eseri". *Academic Platform Journal of Islamic Research*. 3(1): 13-28.